

ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΔΥΤΙΚΩΝ

ΕΝ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΩ

ΕΠΙ ΕΝΕΤΟΚΡΑΤΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

(1685 — 1800).

Πλήρεις ἐκτάκτου χριστιανικοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ἄθροοι ἐλάμβανον τὰ ὅπλα οἱ χριστιανοί, ὅπως δράμωσιν εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ νὰ ἐλευθερώσωσι τὸν Τάφον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Εἶνε ὅμως ἱστορικὴ ἀλήθεια ὅτι οὐχὶ πάντες οἱ χριστιανοὶ ἐκινουῦντο ὑπὸ χριστιανικοῦ ζήλου. Οἱ μὲν ἀπέβλεπον εἰς πολιτικούς λόγους, οἱ δὲ εἰς ἐμπορικούς σκοποὺς καὶ ἄλλοι πάλιν εἰς ποταπὰς ἰδιοτελείας. Ἐννοεῖται ὅτι οἱ ἀπλούστεροι καὶ φύσει θεοσεβεῖς, ἐπίστευον ὅτι ἐπρόκειτο παρὰ θεαρέστου ἐκστρατείας καὶ ἐφαντάζοντο ὅτι διὰ τῆς συμμετοχῆς των ἤθελον ἀποκτήσει λαμπράν θέσιν εἰς τὰς οὐρανίους μονάς. Τῇ ἀληθείᾳ ἀποροῦμεν διατὶ ὁ γερμανὸς ἱστορικὸς Heeren¹ ἐφάνη τόσον συνηγορῶν ὑπὲρ τῶν Σταυροφόρων καὶ διατὶ τινὲς τόσον ἐξεθείασαν ἀνθρώπους, ὧν οἱ πλεῖστοι, ἐν ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ, διέπραξαν πολλὰ ἄτοπα. Ὁ πρακτικὸς ὅμως ἄγγλος Robertson², ἂν καὶ κληρικός, ἀποφαίνεται ὅτι πολιτικοὶ καὶ ἐμπορικοὶ λόγοι ἐκίνησαν τοὺς ἀγωνιστὰς τοῦ Χριστοῦ. Βεβαίως, νομίζομεν ὅτι παραδεκτέα δὲν εἶνε πάντα τὰ δεινὰ, ἅτινα διακρίνει ὁ Mosheim³, οὐδὲ ὀρθὴ ἡ μέση ὁδός, ἣν ἀκολουθεῖ ὁ Herter⁴.

Οἱ στρατιῶται τοῦ Χριστοῦ ἀπέτυχον τοῦ πραγματικοῦ σκοποῦ αὐτῶν, οἱ πρακτικώτεροι ὅμως ὠφελήθησαν καὶ ἐπέτυχον τοῦ σκοποῦμένου. Τὸ ἐμπόριον, ἡ ναυτιλία, ἡ μεσαία τάξις ἔλαβον νέαν ζωὴν⁵. Οἱ Πάπαι δὲν ἠδυνήθησαν καὶ μέχρι τῆς Ἀνατολῆς νὰ ἐπεκτείνωσι

¹ *Essai sur l'influence des Croisades*. Paris 1808, κατὰ μετάφρασιν τοῦ Villers.

² *History of reign of the emperor Charles*, ἐν τῇ εἰσαγωγῇ.

³ *Institutiones historiae ecclesiasticae* σελ. 341.

⁴ *Idées sur l'histoire du genre humain* Paris 1821, κατὰ τὴν μετάφρασιν τοῦ Luinet.

⁵ Πρβλ. Cibrario. *Della Economia politica del Medio Evo* — Boccardo. *Storia del Commercio, dell'Industria e dell'Economia Politica* κ τ.λ.

τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν, ἀλλ' οἱ πρακτικώτεροι εἶχον μαντεύσει ὅτι ἡ ὠραία ἡμῶν χώρα ἦτο ἐπιτηδεία πρὸς πᾶσαν ἐμπορίαν καὶ ὅτι ἐκ τῆς χώρας ἡμῶν ἡ πατρίς αὐτῶν θὰ ἐπωφελεῖτο διττῶς, ὕλικῶς τουτέστι καὶ ἠθικῶς. Ὑλικῶς μὲν διὰ τῶν νέων ἐπιχειρήσεων, καὶ τῆς ἐπεκτάσεως τοῦ ἐμπορίου, ἠθικῶς δέ, διότι καὶ ἐκ τῆς χώρας μας καὶ ἐξ ἀπάσης τῆς Ἀνατολῆς νέας θὰ ἠρύοντο γνώσεις. Ὅμως ἐκ πάντων τῶν ἐπιχειρηματιῶν τῆς Δύσεως τὰ μάλιστα ὠφελήθησαν ἐμπορικῶς οἱ Ἴταλοί, ὡς ὁ Γερμανὸς Heyd ἀπέδειξεν¹.

Ἡ ἱστορία τοῦ ἐμπορίου ἀπὸ τῶν Σταυροφοριῶν εἶνε ἀληθές ὅτι εἶνε, κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος, ἰταλική ἱστορία, ἀλλ' ἐκ τῶν Ἰταλῶν, τέλος, τὰ πρωτεῖα ἔλαβον οἱ κερδαλεόφρονες Ἑνετοί, ἕνεκα τῆς πολιτικῆς δεινότητος, τοῦ πρακτικοῦ νοῦ, καὶ τῆς ἱκανότητός των².

Καὶ ἡ Γένουα ἐγένετο κυρίαρχος ἐλληνικῶν χωρῶν, εἶχε ναυτικὸν καὶ ἀπέκτησε πολλὴν φήμην εἰς τὸ ἐμπόριον, ὥστε γνωστὴ εἶνε ἡ παροιμία *Genuensis ergo mercator*. Ἀλλ' ἡ ἀντίζηλος αὕτη τῆς Ἑνετίας, ἐνόησε τέλος ὅτι τὰ πρωτεῖα ἐν Ἑλλάδι καὶ Ἀνατολῇ ἀνῆκον εἰς τὴν Ἑνετίαν.

Ἡ πολιτικὴ τῆς Ἑνετίας, ὅσον παλίντροπος καὶ παλινβούλος καὶ ἂν ἐθεωρεῖτο, δὲν ἔφερεν εἰς ὄλεθρον τὸν Ἑλληνισμόν καὶ τὴν Ὁρθόδοξίαν. Ἐξ ὅλων τῶν δυτικῶν πολιτειῶν τῶν πονηρῶν ἐκείνων χρόνων, ἡ Ἑνετία ἦτο ἡ καλλιτέρα, ἡ μᾶλλον συνετὴ, καὶ ἀνεξιθρησκοῦς ὥς αἱ νεώτεραι ἱστορικαὶ μελέται ἀποδεικνύουσι.

Λυπηρὸν ὅμως εἶνε ὅτι, ἐνῶ ἡ Δύσις ὠφελήθη ἐκ τῆς ἐπιμιξίας μετὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ πάσης τῆς Ἀνατολῆς, ὁ Ἑλληνισμὸς δὲν ἐφάνη ἱκανὸς ν' ἀνακτήσῃ νέας δυνάμεις ἐκ τοῦ νεωτέρου δυτικοῦ πολιτισμοῦ. Ἀνωφελεῖς ἐριδες, διχόνοιαί, πάθη, μῖσος ἐνίοτε ἀδικαιολόγητον κατὰ τῆς Δύσεως, ἐπετάχυνον τὴν καταστροφὴν τῆς ἡμετέρας χώρας. Ἐκ διαλειμμάτων ἐπὶ τοῦ πολιτικοῦ ζητήματος ἐδώσαμεν ἀφορμὰς ἐπιθέσεως. Τὰ λάθη ἡμῶν ταῦτα καὶ ἡ φιλαρχία καὶ ἡ πλεονεξία τῆς Δύ-

¹ Ἡ ἀξία παντὸς ἐπαίνου μελέτη τοῦ Heyd ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν τῇ *Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft*, herausgegeben von der Staatswirtschaftlichen Facultat in Tübingen (1858—1864), ἥτις τῷ 1866 διεσχευάσθη ὑπὸ τοῦ ἰδίου συγγραφέως καὶ ἐδημοσιεύθη ἐν ἰταλικῇ μεταφράσει ὑπὸ τοῦ S. Müller ὑπὸ τὸν τίτλον: *Le Colonie Commerciali degli Italiani in Oriente nel medio Evo*. Τῷ 1879 ἐδημοσιεύθη γερμανιστὶ φέρον τὸν τίτλον *Geschichte der Levantehandels in Mittelalter* καὶ ἐν γαλλικῇ μεταφράσει, ἣν μετὰ προσθήκης ἀκολουθῶς ἐδημοσίευσεν ὁ Furey Raynaud.

² Πρβλ. Cibrario, Roccardo, Heyd καὶ τὸ πόνημα τῆς ἀγγλίδος Oliphant τιτλοφορούμενον *The Makers of Venice*.

σεως ἐπήνεγκον τὸν ὀλεθρον τοῦ βυζαντινοῦ κράτους· τὸ εὐτύχημα ὁμῶς εἶνε ὅτι οὐδεὶς τῶν κατακτητῶν ἠδυνήθη νὰ καταστρέψῃ ἄρδην τὸ ἐλληνικὸν αἶσθημα καὶ τὸν πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τὸ ἐθνικὸν ἰδεῶδες ἔρωτα.

Ἐκ τῶν ὑστέρων ἀποδεικνύεται ὅτι ὅλοι οἱ τῶν ἄγαν ὀρθοδόξων φόβοι περὶ ἐκλατινίσεως τῶν Ἑλλήνων ἦσαν μάταιοι. Λατινόφρονες ἡγεμόνες κατέλαβον τὴν Κρήτην, τὴν Ῥόδον, τὴν Κύπρον, τὴν Χίον, τὴν Ἐπτανήσον, ἀλλ' οἱ κάτοικοι διεφύλαξαν τὴν συναίσθησιν τῆς ἐλληνικῆς καταγωγῆς καὶ τῆς θρησκείας τῶν πατέρων των, καὶ μάλιστα οἱ πλεῖστοι τῶν λατίνων ἠσπάσθησαν, σὺν τῷ χρόνῳ, τὴν ὀρθοδοξίαν, τὴν σήμερον δὲ μόνον ὀλίγαι χιλιάδες δυτικοὶ ὑπάρχουσιν ἐν Ἐπτανήσῳ, ἐν Σύρῳ, ἐν Τήνῳ, ἐν Θήρᾳ καὶ ἄλλαχού.

* *

Εἶνε ἀληθές ὅτι οἱ Ἐνετοὶ κατὰ τὰς Σταυροφορίας δὲν ἐπέδειξαν θρησκευτικὸν ἐνθουσιασμόν, ἀλλ' ἐνεκα τοῦ συμφέροντος τῆς πατρίδος των δὲν ἔμεινον ἀδιάφοροι καὶ ἀπλοῖ θεαταί· ἔλαβον τὰ ὅπλα καὶ συνέδραμον τοὺς στρατιώτας τοῦ Χριστοῦ, ὅπως μὴ χάσῃ τὴν εὐκαιρίαν τῆς ὠφελείας¹. Κατὰ τὴν πρώτην Σταυροφορίαν, μετὰ τῶν Ἐνετῶν, ἦσαν καὶ δύο υἱοὶ τοῦ Δόγη, ἐπίσκοπος ὁ εἷς καὶ πολεμιστὴς ὁ ἕτερος, συμβολίζοντες οὕτως ὅτι ὁ ἄγων ἦτο ὑπὲρ τῆς θρησκείας καὶ τῆς πατρίδος². Εἰς τοὺς Ἐνετοὺς ἡ ἰδέα τῆς ἐκστρατείας εἰς τὴν Παλαιστίνην εἶχεν ἐπέλθει καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Δόγη Ὁρδελάφου Φαλιέρη (1102—1116), ἀλλ' ἡ τοιαύτη ἰδέα συνεδέετο πάντοτε ἐν τῇ ψυχῇ των μὲ τὴν τοῦ συμφέροντος τῆς πατρίδος. Διὸ ἐργασθέντες ἠδυνήθησαν νὰ συνάψῃ νέας ἐμπορικὰς σχέσεις, νὰ κατακτήσῃ νέας χώρας καὶ ν' ἀρυσθῶσι νέας ἠθικὰς δυνάμεις³. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἡ ἰδέα τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ ἁγίου Τάφου εἶχε παραμεληθῇ· ἀλλ' εἰς αὐτὴν ἔδωκε νέαν ζωὴν ὁ Πάπας Ἰννοκέντιος ὁ Γ'. Ἡ Γαλλία ἠσπάσθη ἐκθύμως αὐτὴν καὶ εἰς Ἐνετίαν ἀφίκετο πρεσβεία τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ Χριστοῦ, ἧς προΐστατο ὁ Βιλλεαρδουῖνος καὶ ἦτις συνωμολόγησε συνθήκην μετὰ τοῦ φιλοπάτριδος Δόγη Ἐρρίκου Δανδόλου. Οἱ ὅρκοι δὲν ἐτηρήθησαν ἀκριβῶς ἐκ μέρους τῶν Ἐνετῶν, οἵτινες ἐπολιτεύθησαν πρὸς ἴδιον ὄφελος μᾶλλον ἢ πρὸς ἀπελευ-

¹ *Venezia e le sue Lagune* τομ. Α'. μερ. Α'. — Sanudo, *Storia Civile e politica di Venezia*.

² A. Morosini. *Imprese e spedizioni di Terra Santa* σελ. 45.

³ Πρβλ. P. G. Molmenti. *Storia di Venezia nella vita privata*. Τορίνον 1885 κεφ. VIII. Τοῦ ἰδίου *La Dogheressa di Venezia*. Τορίνον 1884, κεφ. III.

θέρωσιν τοῦ ἁγίου Τάφου. Ὁ Δάνδολος παρέχων δείγματα θαυμαστῆς φιλοπατρίας καὶ σταθερᾶς θελήσεως, ἀνέλαβεν εἰς ἡλικίαν ἐννενήκοντα καὶ ἐπέκεινα ἐτῶν καὶ ἐνῶ ἦτο σχεδὸν ἀόμματος, τὴν ἀρχηγίαν τῆς ναυτικῆς δυνάμεως τῆς Ἑνετίας. Ὁ Πάπας ἐπεκύρωσε τὴν σύμβασιν τὴν μεταξὺ Ἑνετῶν καὶ Σταυροφόρων, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὅρον ὅτι οὗτοι δὲν θὰ πολεμήσωσι κατὰ χριστιανῶν, παρεκτὸς ἐὰν χριστιανοὶ ἀντετάσσοντο εἰς τὸ ἐπιχειρήμα κακοβούλως· καὶ τότε ὅμως πάλιν δὲν ἐπετρέπετο νὰ πολεμήσωσιν εἰμὴ τῇ συναινέσει τῶν συστρατευόντων Ἀποστολικῶν ἐπιτρόπων. Ἐκ τούτων φαίνεται ὅτι ὁ Πάπας ἀπηγόρευε πᾶσαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπιχείρησιν. Ὁ Δάνδολος ἀπέπλευσεν ἀποκρύπτων τοὺς σκοποὺς του, οἵτινες ὅμως δὲν ἐβράδυναν νὰ φανερωθῶσιν. Οἱ σύμμαχοι ἠγκυροδόλησαν εἰς Ζάραν, ἡ πόλις καταστράφη καὶ ἡ Ἑνετία ἔλαβε τὴν μερίδα τοῦ λέοντος. Καὶ εἰς τὰ κατόπιν γέγονενα, τὸ σπουδαιότερον κέρδος ἐσφτερίζοντο οἱ Ἑνετοὶ· ὀλίγιστα ὠφελοῦντο οἱ Γάλλοι βαρῶνοι καὶ σχεδὸν τίποτε ὁ κοινὸς τῶν Σταυροφόρων ὄμιλος. Ὁ ἀρχηγὸς τῆς Ρώμης ἀργὰ ἐνόησεν ὅτι ἐπλανήθη. Τοῦ Δανδόλου τὸ ἰδιοτελὲς σχέδιον ἐξετελέσθη καὶ ἡ Ἑνετία ἐγένετο κάτοχος νέων μερῶν καὶ ἡ Ἑνετικὴ σημαία ἐκυμάτισεν ἐπὶ τῶν φρουρίων τοῦ Βυζαντίου, καὶ ὁ Δόγης τῆς Ἑνετίας προσέθηκεν εἰς τοὺς τίτλους καὶ τὸν ἐξῆς: Dominus quartae partis et dimidiae Imperii Romani. Ἡ ἐνετικὴ ἰσχὺς ἐβασίλευσεν ἔκτοτε εἰς τὴν Ἀνατολήν. Οἱ Ἑνετοὶ ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τοῦ Βυζαντίου ἔζων πλέον αὐτόνομοι, ὡς ἐν ἰδίᾳ πόλει, καὶ ὡς πρακτικώτατοι, κατώρθωσαν νὰ παγιώσωσιν ἑαυτοὺς ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ νὰ διασώσωσι τινὰς τῶν καταστραμμένων χωρῶν πολὺν χρόνον μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν παντελεῖ κατὰληψιν τῶν λοιπῶν φραγκικῶν κατακτήσεων. Ἐπαρχίαι τοῦ Δυρραχίου, παράλιά τινα τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ τῆς Προποντίδος, ἡ Νικόπολις, αἱ Κυκλάδες, αἱ Σποράδες καὶ Ἴονιοι νῆσοι, μέρη τινὰ τῆς Πελοποννήσου καὶ ἄλλαι πρὸς τούτοις χῶραι μνημονεύονται ὡς περιελθοῦνται εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Ἑνετῶν¹. Οἱ Ἑνετοὶ προσεπάθουν πάντοτε νὰ κατακτήσωσι πόλεις, νήσους, καὶ χώρας ἐν γένει παραθαλασσίους χάριν τοῦ ἐμπορίου καὶ ναυτικῆς ὑπερρχῆς. Ἐκτὸς τῶν διὰ τῶν ὅπλων κατακτήσεων καὶ διὰ χρημάτων ἐγένοντο κύριοι ἀξιολόγων χωρῶν. Ἡγό-

¹ Tafel καὶ Thomas. *Urkunden zur alteren Handels und Staatsgeschichte von Venedig* A'. 464 καὶ ἐξῆς· P. Rannusio. *Della Guerra di Constantinopoli per la restitutione degli Imperatori Comneni fatta dai Sig. Venetiani*. Βενετία 1604 σελ. 121, 201, 202 κλ.

ρασαν τὴν Κρήτην παρὰ τοῦ Βονιφατίου, μαρκησίου τοῦ Μονφερράτου ¹.

Ὡς ὁξυδερκαῖς ἐνόησαν ὅτι αἱ μακριναὶ κατακτήσεις ἐξασθενίζουσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὰς ἐθνικὰς δυνάμεις, διὸ ἐσκέφθησαν, νὰ καθυπεβάλωσι καὶ νὰ διατηρήσωσιν ἐν ὑποτελείᾳ χώρας καὶ νήσους, καὶ ἐκήρυξαν ὅτι παρεχωρεῖτο ἡ χωροδεσποτεία πρὸς οἰονδήποτε τῶν Ἑνετῶν ἢ τῶν φίλων τῆς Ἑνετικῆς πολιτείας, ὅστις ἤθελεν ἐπιχειρήσει, ἰδίαις ἀναλώμασι, τὴν κατάκτησιν, ἐφ' ὅρῳ νὰ ἀναγνωρίζῃ τὴν Ἑνετίαν ὡς ἐπικυρίαρχον. Τούτου ἕνεκα πολλαὶ ἑλληνικαὶ νῆσοι περιῆλθον εἰς τὴν κτῆσιν φιλοδόξων ἢ τυχοδιωκτῶν, οἵτινες ἔλαβον τίτλους δουκῶν, κομήτων, μαρκησίων καὶ ἦσαν ἀληθεῖς ἡγεμόνες, ἐνῶ ἐν Ἑνετίᾳ θὰ ἦσαν ἀπλοῖ πολῖται. Οὐ μόνον οἱ ἄνδρες, ἀλλὰ καὶ αὐταὶ αἱ γυναῖκες ἀπέκτησαν ἀξιώματα καὶ ἐξουσίαν ἰδίαν. Ἡ χήρα τοῦ Μαρίνου Δανδόλου, ἔλαβε τὸ ἥμισυ τῆς νήσου Ἀνδρου καὶ ἡ Φλωρεντία Σανούδου (1362) ἀνῆλθεν εἰς τὸ δουκικὸν ἀξίωμα τοῦ Αἰγαίου, ἡ κόρη αὐτῆς Μαρία ἔλαβε τὴν Ἀνδρον καὶ ἑτέρα Φλωρεντία Σανούδου (1376) ἔλαβε τὴν Μῆλον. ² Διό, ὁρθῶς ἡ Ἑνετία τὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατάλυσιν ἐθεώρησε μέγα γεγονός, ὥστε ἐν τῷ τότε ἐν Ἑνετίᾳ παρεκκλησίᾳ (Capella) τοῦ Ἀγίου Νικολάου ἀπεικόνισαν εἰς τὸν τοῖχον τὴν ἄλυσιν τοῦ Βυζαντίου καὶ κατ' ἔτος, τῇ 6 Δεκεμβρίου, παρευρίσκετο εἰς τὴν λειτουργίαν ὁ τῶν Ἑνετῶν Δόγης ³.

Βεβαίως διὰ τὴν Ἰταλίαν τὸ μᾶλλον ἀξιοσημεῖωτον γεγονός ἦτο ἡ τετάρτη Σταυροφορία, καθότι δι' αὐτῆς ἄρχεται διὰ δευτέραν φοράν ⁴

¹ Sanudo. *Vitae ducorum venetorum* κτλ., παρὰ Μουρατόρη *Rer. Ital. Scrip.* τόμ. XXI.

² Ὁ ἐπιφανὴς φίλος μας ἱστορικὸς Molmenti ἐπὶ λέξει λέγει «.....In tal guisa la donna (Ἑνετις) non più soggetta al marito, ma sovrana di sè e delle cose sue, e che ha diritti da far valere e da difendere, appare sotto un nuovo aspetto e porta con sè un altro ordine di vicende e d'idee. (*La Dogaresa di Venezia* σελ. 100).

³ P. Ramnusio. *Della Guerra di Costantinopoli* κτλ. σελ. 205.

⁴ Λέγομεν διὰ δευτέραν φοράν, καθότι, ὡς γνωστόν, οἱ Ῥωμαῖοι τὸ πρῶτον μετέβηλόν, οὕτως εἶπεῖν, τὴν Μεσόγειον εἰς λιμένα των (πρβλ. Enrico Crisculo: *La Sovranità degli Stati sulle Aequae*, Napoli 1886) καὶ ἐπενήργησαν ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος. (Πρβλ. Hertzberg. *Geschichte Griechenlands unter der Herrschaft der Römer* Halle 1866 — 1875. — Petit de Julleville, *Histoire de la Grèce sous la Domination Romaine* Paris 1876). Ἀλλὰ μεταξὺ Ῥώμης καὶ Ἀθηνῶν καὶ πρὸ τῆς Ῥωμαϊκῆς κατακτήσεως ὑπῆρξε σχέσις καὶ ἐκ τῆς χώρας ἡμῶν οἱ Ῥωμαῖοι ἐπωφελοῦντο (Πρβλ. Hinstin. *Romains à Athènes avant l'Empire*, Paris 1877).

ἡ ἡγεμονία τῶν Ἰταλῶν εἰς τὴν Μεσόγειον. Ἀλλὰ διὰ τὴν Ἑλλάδα ἡ Σταυροφορία αὕτη ἦτο φοβερωτάτη, καθότι μετὰ τὴν ῥωμαϊκὴν κατὰκτησιν οὐδὲν ἄλλο γεγονός τοσοῦτον μετέστησε τὰ πράγματα, τοσοῦτον ἐπενήργησεν ἐπὶ τῶν πνευμάτων, τῆς γλώσσης, τῶν ἐθίμων καὶ τῆς ὅλης τῆς Ἑλλάδος τύχης. Μετ' αὐτὴν ιδρύεται ἡ ἐκκλησιαστικὴ καὶ ἱπποτικὴ πολιτεία τοῦ μεσαίωνος ἐν ὅλῳ τῷ ἰδιοτύπῳ αὐτῆς χαρακτῆρι.

Διὰ τῆς καταλύσεως τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας εἰς νέαν ἐποχὴν τὸ δυστυχὲς τῶν Ἑλλήνων γένος εἰσέρχεται¹, ἐποχὴν ταπεινώσεως καὶ δοκιμασίας, μίσους καὶ παθῶν, ἀσχεσιῶν καὶ περιφρονήσεων. Ἡ Κωνσταντινούπολις γίνεται καὶ πάλιν ἐλληνικὴ ἐπὶ δύο μόνον αἰῶνας, ἀλλ' ἡ ἄλλη Ἑλλάς καὶ αἱ νῆσοι καταπλημμυρίζονται ὑπὸ ξένων ἀρχόντων.

* * *

Ἡ Πελοπόννησος, ἣτις εἶνε τὸ θέμα τῶν ἱστορικῶν τούτων σημειώσεων, ἀπετέλεσε τὸ λεγόμενον πριγκιπατόν τῆς Ἀχαΐας, ὅπερ ἦτο ἡ σπουδαιότερα τῶν ἐν Ἑλλάδι φραγκικῶν κτήσεων καὶ περιῆλθεν ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ Γουλιέλμου Champ—Litte τοῦ ἐν τῷ χρονικῷ τοῦ Μωρέως καλουμένου Καμπανέσου (Champenois), ὅστις τῇ βοήθειᾳ τοῦ Βιλλαρδουίνου ἐξεπόρθησε τὸ ἡμισυ τῆς Πελοποννήσου καὶ διένειμεν εἰς δώδεκα Βαρωνίας. Ἀλλ' ὁ σκοπὸς ἡμῶν δὲν εἶνε νὰ ἐξιστορήσωμεν τὰ ἐν Πελοποννήσῳ συμβάντα ἐπὶ τῶν Φράγκων ἢ μᾶλλον τῶν ἐπὶ τῶν χρόνων ἐκείνων Ἑνετῶν ἀπέχομεν ἐπίσης νὰ ἐξιστορήσωμεν τὴν τῆς Ἑλλάδος κατοχὴν ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν εἰς τοὺς μετέπειτα αἰῶνας. Μόνον τῇ ὁδηγίᾳ τῶν ἐν τῷ ἀρχεῖῳ τῆς Δυτικῆς ἐπισκοπῆς Ζακύνθου σωζομένων ἐπισήμων ἐγγράφων καὶ ἄλλων τῆς ἐποχῆς ἐπισήμων ἐντύπων κατηρτίσαμεν καὶ δημοσιεύομεν μικρὰν συμβολὴν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς Πελοποννήσου ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ δεκάτου ἐβδόμου αἰῶνος μέχρι τοῦ τέλους τοῦ δεκάτου ὀγδόου. Πρόκειται ὅμως μόνον περὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ δυτικοῦ κλήρου κατὰ τὴν τελευταίαν (1685—1715) ἐνετικὴν κατοχὴν καὶ περὶ τῆς πολιτείας

¹ Πρβλ. Ῥωμανοῦ. Ἱστορικὴ μελέτη περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι Φραγκοκρατίας καὶ τῶν Παλατίνων Κομητῶν κτλ. Ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τοῦ Γρατιάνου Ζώρζη τοῦ Χόπφ. Ὁρα καὶ τὰ ἔργα τοῦ Χόπφ. Τινὲς τῶν ἡμετέρων καὶ ξένων κατέγειναν εἰς τὴν μελέτην τῆς Φραγκοκρατίας ἐν Ἑλλάδι, ἀλλὰ δυστυχῶς εἰσέτδεν ἐδημοσιεύθη πλήρως καὶ ἀκριβὲς περὶ αὐτῆς πόνημα.

τῆς ἀνεξιθρήσκου κυβερνήσεως καὶ περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐνεργείας τοῦ ἰδίου κλήρου ἐπὶ τῆς τελευταίας τῶν Τούρκων κατοχῆς.

Τὴν ἐποχὴν, εἰς ἣν ἀνάγεται ἡ ἡμέτερα μελέτη ἡ θαλασσοκράτειρα Ἑνετία δὲν διετέλει πλέον ἐν τῇ ἀκμῇ της, ἐξασθενήσασα ἐκ τῶν πολυχρονίων πολέμων ἀφ' ἐνός, καὶ ἐκ τῆς παρακμῆς τοῦ ἐμπορίου της ἀφ' ἑτέρου, ἕνεκα τῆς ἀνκαλύψεως τῆς Ἀμερικῆς καὶ τοῦ Εὐέλπιδος ἀκρωτηρίου Ἀλλ' ἂν εἶχε παρέλθει ἡ ἀκμῇ της, διέσωζεν ὅμως ἡ Ἑνετικὴ δημοκρατία καὶ συναίσθησιν καὶ θάρρος. Τὸ μεγάλειον τῆς Ἑνετίας κατέπεσεν ἄρκετὰ μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς Κρήτης (1669), εἰ καὶ ἀπεζημιώθη ἀνακτήσασα τὴν Πελοπόννησον. Ἀλλὰ κατὰ τὰς τελευταίας αὐτῆς λάμψεις ἀνέδειξε τὸν Φραγκῆσκον Μοροζίνη (1684—99) καὶ τὸν Ἀγγελον Ἑμὸν (1684—86). Ἡ Ἑνετία ἀνακτήσασα διὰ τελευταίαν φοράν, τῇ ὁμοφώνῳ συμπράξει ὅλων τῶν τάξεων τοῦ ἔθνους, τὴν Πελοπόννησον ἀπὸ τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας, εἶχεν ἄλλους σκοπούς. Τὰ πράγματα εἶχον μεταβληθῇ. Δὲν ὑπῆρχε τιμαριωτικὸν σύστημα καὶ ἱππόται· ἄλλη διοίκησις ἐάει κράτει, ἄλλαι προσδοκίαι, ἄλλαι ἐλπίδες. Ἡ Πελοπόννησος περιῆλθεν εἰς τὰς ἑνετικὰς χεῖρας ἐν ἀθλίᾳ καταστάσει. Καὶ ὅμως ἡ καλὴ κυβέρνησις τὰ πάντα κατορθοῖ καὶ πάντα τὰ ἐμπόδια ὑπερπηδᾷ. Ἡ εὐημερία δὲν ἤργησε νὰ βασιλεύσῃ, σχετικὴ πάντοτε καὶ ἀνάλογος πρὸς τοὺς πονηροὺς ἐκείνους χρόνους καὶ πρὸς τὴν κατάστασιν τὴν ἐπακολουθήσασαν μετὰ τὸν πεισματώδη καὶ αἰματηρὸν πόλεμον.

* *

Ἀμέσως μετὰ τὴν κατάκτησιν, οἱ Ἑνετοὶ ἔπεμψαν εἰς τὴν Πελοπόννησον τρεῖς εὐπατρίδας ἱκανοὺς διὰ τὴν πρώτην τακτοποίησιν τῆς χώρας, καλουμένους Συνδίκους Καταστιχωτὰς (Sindici Catasticatori), τοὺς Ἰωάννην Ρενιέρην¹, Μαρίνον Μικιέλ καὶ Δομίνιον Γρίττην. Ἡ τακτικὴ μορφή τῆς διοικήσεως ἤρχισε σχεδὸν ἀμέσως².

¹ Ὁ Ρενιέρης ἀσθενήσας ἀπέθανε.

² Πλήρη ἱστορίαν τῆς ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν κατοχῆς τῆς Πελοποννήσου δὲν ἔχομεν. Ὁ Ranke ἐδημοσίευσε μικρὰν μελέτην, ἣτις ἐξελληνίσθη ὑπὸ τοῦ ἐπιφανοῦς ἐπιστήμονος καὶ λογίου κ. Π. Καλλιγᾶ. Ἀλλ' οἱ καταγινόμενοι εἰς τὴν ἐλληνικὴν ἱστορίαν πρέπει νὰ διαφυλάττωσι μνήμην εὐγνώμονα εἰς τὸν διαπρεπῆ ἱστορικὸν κ. Σ. Λάμπρον, ὅστις ἐδημοσίευσε λαμπρὰν ὕλην ἐν ταῖς Mittheilungen des K. deutschen archeologischen institutes, ἐν τῷ Δελτίῳ τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος, ἐν ταῖς ἱστορικοῖς μελετήμασι καὶ ἀλλαχοῦ. Τούτου ἕνεκα ἐλπίζομεν ὅτι ἐν τῷ προσεχῶς δημοσιευθησομένῳ του τόμῳ τῆς ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος θὰ περιλάβῃ τὰ δέοντα καὶ περὶ τῆς σπουδαίας ταύτης περιόδου.

Ἐν τῶν σπουδαιοτέρων ζητημάτων ἦτο τίνι τρόπῳ ἐν τῷ μέλλοντι νὰ βεβαιοῦται ἡ προσωπικὴ κατάστασις τῶν ἀτόμων, ὑπὸ τὴν ἐποψίν τοῦ γάμου καὶ τῆς γεννήσεως, πρὸς τοῦτοις δὲ νὰ ὑπάρχῃ καὶ ἡ ἐπίσημος ἀπόδειξις περὶ τοῦ θανάτου αὐτῶν. Ὁ θεσμὸς τῶν ληξιαρχείων δὲν ὑπῆρχε τότε ὡς ἔχει σήμερον, ἀλλ' εἰς τὸν κλῆρον ἀνατίθετο ἡ φροντίς περὶ βεβαιώσεως τῶν γεννήσεων, γάμων καὶ ἀποβιώσεων ἐν τοῖς βιβλίοις τῶν ἐνοριῶν. Ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο τὸ τόσον σπουδαῖον ἐπεκράτει πρότερον ἐν Πελοποννήτῳ πλήρης ἀταξία. Οὐδεὶς ἐγνώριζε τὸ πραγματικὸν ἔτος τῆς γεννήσεώς του, συχνότατα δὲ ἠγείροντο ζητήματα περὶ γνησιότητος τέκνου ἢ γάμου. Διὸ ἐξεδόθη νόμος ἐγχώριος περὶ ἀναγραφῆς τῶν γεννήσεων, γάμων καὶ ἀποβιώσεων ὑπὸ τῶν ὀρθοδόξων καὶ δυτικῶν ἱερέων τῶν ἀρμοδίων νὰ συντάττωσι τοιαύτας πράξεις. Ὁ νόμος ἐδημοσιεύθη ἰταλιστὶ καὶ ἐλληνιστί, καὶ οἱ ἀρμοδίοι ἐφημέριοι ἀντέγραψαν αὐτὸν εἰς τὰ βιβλία, εἰς ἃ ἐπρόκειτο νὰ γείνη ἡ ἀναγραφή. Ὅπως ὁ ἀναγνώστης λάβῃ ἰδέαν τινὰ τῆς ἐλληνικῆς ἐπισήμου γλώσσης τῶν χρόνων ἐκείνων ἐν Πελοποννήτῳ, δημοσιεύομεν τὸν ἐν λόγῳ νόμον, ὡς ἔχει, μὴ τηρήσαντες μόνον τὴν ὀρθογραφίαν τοῦ πρωτοτύπου. Ἰδοὺ ὁ νόμος :

« Δοσμένη ἀπὸ ταῖς ἄκραις ἀποφάσεις τοῦ Ὑψηλοτάτου Σενάτου εἰς
 » Ἐμᾶς τοὺς Συντίχους καὶ Καταστιχαδῶρους τοῦ Μωρέως ἡ ἐξουσία
 » νὰ ὀρδινιάσωμεν τὸν πλέον χρήσιμον τρόπον ὃ διὰ τὴν Κυβέρνησιν
 » ἐταυνοῦ τοῦ βασιλείου χαρισμένου ἀπὸ τὴν ἁνωθεν ἐλεημοσύνην τῶν
 » ἀνικητῶν ἀρμάτων τῆς Γαληνοτάτης Ἀθηνάϊας καὶ γνωρίζοντας τὸ
 » χρειάζομενον δικαίωμα τοῦ Πρέντζιπε νὰ ἡξεύρῃ τὸ μέτρον τοῦ νέου
 » λαοῦ, ὃ διὰ νὰ τὸν κάμῃ νὰ ἀπολαύσῃ τὰ ἔργα τῆς πατρικῆς του
 » ἀγάπης καὶ ὃ διὰ νὰ ἀλλάξῃ ἀπ' αὐτοῦ εἰς ταῖς χρεαίαις του τὰ
 » πρεπούμενα καὶ δικάσῃ μίαν τῶν ἔργων καὶ πιστώσῃ τῶν λοιπῶν μὲ
 » τὴν ἐξουσίαν τοῦ Συντιχάτου μας, ἀποφασίζομεν πῶς ἀπὸ τῶν ἀρα-
 » ζονάτων μας νὰ δοθῇ καθ' ἐνοῦς ἀπὸ τοὺς παπάδες τῶν ἐνοριῶν καὶ
 » ἐκκλησιῶν ἐτουνηῆς τῆς χώρας καὶ τῆς περιοχῆς της καὶ ἀκόμη εἰς
 » τοὺς ἄλλους ἱερεῖς τοῦ βασιλείου ἓνα λίμπρο μὲ φύλλα μετρημένα ὃ
 » διὰ νὰ γράφουσιν ἅπαντα εἰς αὐτὰ ἐπιμελῶς ὅλα τὰ παιδία ἀρσενικά
 » καὶ θηλυκὰ ὅπου θέλουσι γεννηθῇ μὲ τὰ ὀνόματα καὶ παρονόματα
 » τῶν γονέων τους καὶ ταῖς παντριγιαῖς ὅλαις ἐκείνων, ὅπου εὐλογοῦν-
 » ται, γράφοντας τὸ ὄνομα τοῦ γαμπροῦ καὶ τῆς νύμφης καὶ περιγράφ-
 » οντας ἀκόμη ὅλους τοὺς ἄντρας καὶ γυναῖκας καὶ παιδία εἰς ποίαν

* Filza diversorum παρὰ τῷ ἀρχεῖῳ τῆς Δυτικῆς ἐπισκοπῆς Ζακύνθου.

»ἡλικίαν καὶ πόσον χρόνων ἀποθνήσκουσι καὶ τὴν ἡμέραν τοῦ θανάτου
 »τους. Ἀκόμη νὰ γράφουσι καὶ ὅσαι ψυχαὶ τώρα εὐρίσκονται εἰς
 »τὴν ἐνορίαν καθενός. Καὶ ὁ διὰ νὰ ἔχουσι εἰς κάθε καιρὸν οἱ αὐθεν-
 »τάδες οἱ Σύντιχοι καὶ οἱ προβεδῶροι¹ εἴδῃσιν ἀνίσως καὶ γίνεται
 »ἐτούτη τους ἡ ὀρδινία μὲ ὑποταγὴν ἀπὸ τοὺς παπάδες ἀποφασίζουσι
 »πῶς οἱ αὐτοὶ ἱερεῖς νὰ κάνουνσι κάθε χρόνον ἓνα (sic) ξεκάθαρες τῶν
 »λίμπρων τῶν γεννημένων καὶ ἀποθαμένων θηλυκῶν καὶ ἀρσενικῶν, ὁ
 »διὰ νὰ εἶνε προζεντάδες, καὶ λείποντας οἱ παπάδες νὰ μὴν κάνουνσι
 »τὸ παρόν, ὡς τοὺς προστάζομεν, θέλουσι πέσει εἰς τὰς πλέον δεινὰς
 »τιμωρίας, καὶ ἐτούτη μας ἡ ὀρδινία θέλει εἶσθαι περιγραμμένη εἰς τὸ
 »βιβλίον ὅπου θέλει δοθῇ εἰς τοὺς ἱερεῖς ὁ διὰ εἰδησίς των καὶ τοῦ
 »παπα τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐνορίας.

»Dom. Gritti Sind. e Ca. dor

»Marino Michel Sind. e Ca. dor

»Zuane Donatini²».

Σπυρίδων δὲ Βιάζης

Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΤΡΟΥΡΙΑΣ

Ἡ γλῶσσα τῶν Ἐτρούσκων εἶνε φιλολογικὸν πρόβλημα, μεθ' ὅλας
 τὰς τρισχιλίας περίπου ἐπιγραφάς, αἵτινες ἄχρι νῦν ἀνεκαλύφθησαν.
 Φαίνεται περίεργον, διατί τρισχίλια τοιαῦτα μνημεῖα δὲν ἔρριψαν φῶς
 ἐπὶ τοῦ προβλήματος. Ἀλλ' αἱ διασωθεῖσαι αὐταὶ ἐπιτύμβιοι ἐπιγραφαί,
 πλὴν δύο ἢ τριῶν ἐξαιρέσεων, ἀποτελοῦνται ἀπλῶς ἐκ κυρίων ὀνομάτων.
 Τὸ ἐτρούσκικόν ἀλφάβητον ἐξιχνιάσθη καὶ αἱ λέξεις ἀναγινώσκονται
 εὐκολώτατα, ἀλλὰ τίς ἡ ἔννοια τῶν λέξεων, τίς ἡ γένεσίς των, τίς ἡ
 συγγένειά των πρὸς τὰς λέξεις τῶν ἄλλων γλωσσῶν, τοῦτο εἶνε τὸ πρό-

¹ Ἐν Ἐπτανήσῳ ἐλέγοντο Προβεδῶροι.

² Ἀρχεῖον τῆς δυτικῆς ἐπισκοπῆς Ζακύνθου. Τὰ βιβλία τῶν δυτικῶν ἱερέων
 σὺν τῷ ἀνωτέρῳ ἐγγωρίῳ νόμῳ ἐσώθησαν ἐν Ζακύνθῳ εἰς τὸ ἀρχεῖον τῆς ἐπισκο-
 πῆς, ἐνθα ἐκομίσθησαν πολλὰ ἔγγραφα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἀγνοοῦμεν ἂν εἰς
 τὰς ἐκκλησίας τῶν ὀρθοδόξων τῆς Πελοποννήσου σῶζονται τῆς ἐποχῆς ἐκείνης
 τὰ βιβλία, ἅτινα θὰ ἦσαν σπουδαῖα.